

ANITA PETI, ZAVOD ZA LINGVISTIKU, ZAGREB

O MIHANOVIĆU IZ 1815. I MIHANOVIĆU IZ 1818. GODINE

Autorica analizira grafiju i pravopis knjižice A. Mihanovića »Reč domovini« (1815) i njegova proglašenja o potrebi izdavanja Gundulićeva »Osmana« (1818). Vremenski je razmak između tih radova kratak, ali su se upravo u njemu odvijale važne rasprave o pravopisnim pitanjima, koje su se odrazile na Mihanovićevim stavovima i rezultiraju značajnim razlikama. One nisu samo pravopisne: od kajkavskog pristupa u prvom djelu nastaje u drugom pomak prema slavonskom.

26. lipnja 1813. godine biskup Maksimilijan Vrhovac uputio je poslanicu svećenstvu, pozivajući na proučavanje jezika i sakupljanje narodnog blaga.

Samo dvije godine nakon toga devetnaestogodišnji Antun Mihanović piše knjižicu »Rech domovini od hafznovitozti piszanya vu domorodnom jeziku«.

Iako pisana prema raspravi talijanskog književnika Francesca Algarottija »Saggio sopra la necessità di scrivere nella propria lingua« iz godine 1750,¹ misli iznesene u njoj, primijenjene na naše područje, nose težnje zamjenjivanja dotadašnjeg latinskog jezika narodnim. U našoj se literaturi dosta govorilo o sadržaju Mihanovićeve brošure »Reč domovini« i proglašenja povodom pokušaja izdavanja Gundulićeva »Osmana«, ali manje je bilo riječi o jeziku tih dvaju djela i o znatnim razlikama u pravopisu kojim Mihanović piše 1815. i 1818. godine.

1815. godine, kad je pisana »Reč domovini«, taj narodni jezik za kajkavca Mihanovića vjerojatno je kajkavski. Jer čitava je knjižica napisana i grafijom, i vokabularom i sintaksom kajkavca koji piše svojim materinjskim jezikom.

Koliko god nam se iz današnje vizure činilo da tri godine nisu dug period za moguće pravopisne promjene, znamo li da je 1816. i 1817. godine trajala rasprava Košćak-Čevapović o ujednačavanju grafije, znamo li da je od 1815. do 1821. godine Mihanović drugovao s Riječaninom Josipom Završnikom, koji »je već 1801. imao osnovu hrvatskog pravopisa sa 22 temeljna znaka, a putem dijakritičkih znakova obilježavao znakove č, ć, đ, lj, nj, š i ž«², onda su nam razlozi različitosti grafije tekstova »Rech domovini« i »Znanostih y narodnoga jezika prijateljom« jasniji.

Već od 16. stoljeća u hrvatskoj se kajkavskoj književnosti očituje težnja za zajedničkim književnim jezikom, a ta je težnja skrivala štokavljenje.³ Tako je i među kajkavskim Hrvatima početkom devetnaestoga stoljeća postojao »or-

¹ Vidi: Zlatko Vince, Putovima hrvatskoga književnog jezika, SNL, Zagreb 1978. str. 175.

² Waclaw Twardzik, Malo poznati preteča Ljudevita Gaja, Croatica 22—23, Zagreb 1985, str. 11.

³ Vidi: Građa za povijest književnosti hrvatske, JAZU, knj. XII, Zagreb 1933, uredio F. Fancev, str. 20.

ganizirani pokret u prilog štokavskoga govora »Šlavonskoga jezika«: kajkavski »štokavofili« namisliše ni više ni manje nego u književnosti »pomrziti« tj. odbaciti kajkavštinu i prihvatiti slavonsku štokavštinu.⁴

Upravo tim povodom se 1818. godine oglašava profesor i župnik Toma Mikloušić u predgovoru »Stoletnoga kalendara«: »Jedino moje domoroce opominam, da poleg vetomadnešega bludnoga nekogeh šlavonskoga jezika znancev namišlenja svoj horvatski jezik pomrzeti ne pustiju.«⁵

To je onaj »plebanus stenjevački« koji ostaje do kraja dosljedan i piše kajkavskim jezikom i grafijom.

Jedan od tih kajkavaca je, dakako, i Mihanović. Ono što je Šime Starčević shvatio godine 1812. pišući svoju »Richoslovicu« slavonskom grafijom, koju proglašava ilirskom, to nastavlja Mihanović 1818. Smatram da je presudnu ulogu u tom promijenjenom gledanju na pravopis imao njegov stariji prijatelj Josip Završnik i mislim da se možemo složiti s prof. Francevom kad govori o »Osmanu«: »Ni do Mihanovićeve »vandatja« nije došlo, literarna historija misli, da do njega nije došlo tobože, »jer nije bilo nikakva odziva«, zbog čega je Mihanovićem i ovladalo potpuno »razočaranje«, pa se i odrekao »daljih ovakih pokušaja«. Da li i u tome ima štogod istine, ne znam, ali da je, pored neuspjeha, moguće i drukčije objašnjenje, objašnjeno, u kojem je kao prvenstvena općenarodna potreba stajalo rješenje jedinstvenog pravopisa, svjedok nam je Riječanin Josip Završnik, kome su g. 1826. uoči fra Ambroz Markovićeve uspjelog izdanja Gundulićeve »Osmana« bila poznata tri ranije neuspjela pokušaja.«⁶

Usporedimo li pisanje onih fonema koji su karakteristično slavenski, ili bar nekarakteristično latinski u oba spomenuta Mihanovićeve teksta, dakle onih, koji su u našem slovnom sustavu uvijek bili u pitanju i koji su obuhvaćeni reformom, pročitat ćemo dva slovna sustava, »slavonski« i »horvatski«, a čitamo li dalje pažljivije, vidjet ćemo da Mihanovićeve reforma nije samo grafijska, već da su razlike dijelom provedene i u morfologiji.

Promotrimo prvo pisanje ž, š i č.

U prvom tekstu, »Rech domovini«, za ž nalazimo dvije realizacije:

š	s
knifevniki	podlosniki
blašeno šelimo	knisbenost
szadšivuchi	zmosno
zmošnosti	sivucheh
deršavah	dersiju
pomaseju	zmosnosti
kaše	dusen
šivuchem	skasem
lešechem	
razlošenyē	
obšzlušavati	

⁴ Ibid. str. 33.

⁵ Ibid. str. 139.

⁶ Ljetopis JAZU za godinu 1938/39., svezak 52, Zagreb 1940. str. 133.

nagrafati sze
prufili ze
zaderfava
faloztjum
pritefjak
felje

U tekstu »Znanostih...« imamo samo jedno grafijsko rješenje:

x	
derxiju	zderxavam se
poloxim	kaxeju
zmoxneju	sdruxenih
duxje	xeljenom
xelje	
mnoxinum	

Promatrajmo dalje realizaciju š. U »Rech domovini« pronalazimo čak pet različitih načina pisanja.

sh	ʃ	ʃʃ	ʃh
zvekshinum	nistarmanye	preneʃʃen	zverʃhenoʃti
bolshi	terʃtvenu	pridonaʃʃaju	potroʃhiti
presheztnih	varafchau		donaʃha
z-vekshinum	preʃtimanye		
izvishenoʃt			
perveshi		s	
premishlavati		tesko	
potroshili		stima	
shtimali zu			
menyshu			
vekshu			

Kad se javi veza šč, onda su također različiti načini pisanja:

dopufchati	zapuschavaju
zapufchajuch	izchischenye
Varafchanov	
zapufchali zu	

Isti se fonem u tekstu »Znanostih...« javlja pisan kao sh, osim na jednom mjestu kao s:

sh	s
shto	nadiase
pishe	
bivshi	
vishe'mi	
nashega	
nishtamenje	
svetuvashe	
grosha	
slovvotishnjene	

U kajkavskom narječju nema razlikovanja č i ć. Tako u prvom tekstu nalazimo samo jedan refleks:

ch
chudimofze
obchuvano
rechih
chtejemo
gledech
dopuſchati
zapuſchajuch
chteti
ochituvati
razluchen

U drugom tekstu postoji razlikovanje, gdje *ch* stoji za *ć*, a *sc* stoji za *č*:

ch	cs
pisajuchi	preporucsenje
spomenujuchi	Illiricske
buduchi	precittam
iskajuchi	csnimise
Gundulich	csestljive
razgledajuch	
vech	
vucheno	

U »Rech domovini« s se piše na tri načina:

z	ſcz	ſz
ztari	piſczi	predobilifzmo
zkvarenja	Czeſara	miſzlih
ztranzkemi		jaſznotjum
chiztocha		piſzma
hitrogovornozti		ſzlogum
z-ztranzkemi		chudimofze
detinztvo		peſzmoznanztvo
zkupa		poſztali zu
doztjno		vſze

Za s u »Znanostih...« nalazimo samo jedno rješenje, i to ono isto koje koristimo i danas:

s
pismeno
akose
pisajuchi
navlastito
vlastopis
stanovitim

Isto tako za c u drugom tekstu imamo samo jedno rješenje i to upravo ono isto kao i danas, dok je u prvom tekstu grafijsko rješenje cz:

cz
czeloga
czvele
pritruczami
czela
Anglinczov
czvezti

U prvom je tekstu znak za *đ* — *dy*, a u drugom tekstu *dj*:

dy	dj
izhadyaju	domorodjenim
nahadyaju ze	neugadja
radye	medju
rodyene	radje
dogodyaje	

U »Rech domovini« nalazi se i jedna riječ koja je transliterirana »sadživu-či«, što u našoj današnjoj grafiji može izgledati kao *dž*, ali nije potrebno mnogo napora da se vidi da je to grafijsko *dž* zapravo *d ž*, pa prema tome ni *szadži-*vuchi nije primjer za razlikovanje *dž* i *đ*, kako bi se na prvi pogled moglo pomisliti.

Još su dva grafema koja bismo usporedili u oba teksta, a to su oni za koje i do danas imamo digram — *nj* i *lj*. I jedan i drugi su u »Znanostih...« pisani na način kao i danas, a samo je *nj* pisan dosljedno jednim te istim znakom kroz čitav tekst »Rech domovini«, i to kao *ny*:

znanye
nyihovoga
z govorenyem
zametanye
nistarmanye
menyshu
vkanyuju ze

U »Znanostih...« se za isti fonem javlja *nj*:

pohvalenje
nakanjenje
preporucsenje
knjjig
uffanje
nishtamenje

Za *lj* u prvom tekstu imamo uglavnom *ly*:

zabavlyati ze
povolyneshi
temelyeni
leglye
boritelyov

Međutim, to nije u svim slučajevima. Na jednom mjestu imamo i *haljami*. Istovremeno za taj fonem u drugom tekstu imamo samo *lj*:

nepovoljno
skerbljivo
pazljivo
ljubav
izgotovljena

S druge strane, ima mogućnosti da nas primjer kao što je »bilje« ponuka na pomisao da je realizirano kao *lj*.

U ovom slučaju lako je vidjeti da se radi o *bil je*, pa su razlozi zbog kojih dolazi do *lj* drugačiji.

Svakako, Mihanović je kajkavac koji u svom djelu iz 1818. piše slavonskom grafijom i slavonskim jezikom, ali kajkavski supstrat tu je jasno prisutan i možemo ga čitati na nekim mjestima i u morfologiji. Na primjer, kajkavski leksik pokazuje nam riječ *nishtamenje* ili *prečitati*, a u glagolskim oblicima to je odnos kajkavskog i slavonskog izricanja futura: kajkavski npr. *izruchili budu* i štokavski npr. *nosit'che, bit'che*. U glagolskim oblicima kajkavski supstrat pokazuje i izricanje preterita kao *nakanil bil*.

Mislim da treba još jednom naglasiti da je Josip Završnik znao za Mihanovićeve planove o izdavanju »Osmana« i inzistirao na ujedinjenju pravopisa, da bi se stari pisci, posebice Gundulić, mogli izdati grafijom koja će biti svima dostupna. To je druženje imalo utjecaja na Mihanovićevo pisanje proglasa o izdavanju »Osmana«. I svakako je upravo Završnik taj koji je mogao utjecati na mladog Mihanovića da se okrene slavonskoj grafiji.

Iako veliki poštovalac Dubrovčana, Završnik je bio protiv izdavanja na starom jeziku, jer bi ta djela onda ostala ograničena na mali broj čitatelja, a za pravo mu daje i izdanje »Osmana« iz godine 1844, jer tek tim izdanjem Gundulić biva šire i drugačije prihvaćen.

Jedna od važnih pouka koju nam daju ova dva teksta je da radove pisane u vremenima velikih previranja, a takvih je u našoj povijesti bilo mnogo, moramo čitati s budnošću dvojih očiju, jer nam katkada naoko sitne grafijske analize mogu pokazati put u strujanja i težnje koje su često sakrivene iza najvažnijih predstavnika, najvažnijih djela i sl. Nikada nam nešto ne bi smjelo biti dovoljno poznato da se ne bismo prihvatili još jednog čitanja. I nikada ne bismo smjeli biti dovoljno sigurni u svoje tvrdnje da ne bi bile podložne revidiranju.

A grafijska analiza, pa bila i sama sebi svrhom, u ovom nas slučaju uvodi u vrijeme promjena i pokazuje da u takvom vremenu intenzivnog življenja tri godine mogu pružiti nacrt jednog sazrijevanja. Mihanović, koji godine 1815. piše kajkavski, godine 1818, kad još nitko ne piše štokavskim kao zajedničkim jezikom, piše štokavskim pravopisom koji se tada zove ilirički. Nije li to značajan zaokret, koji treba čitati u nastavku ideja začetih još od Vitezovića, a koje su prihvatili i ostvarili kasniji ilirski reformatori s Gajem na čelu?

BIBLIOGRAFIJA

1. Građa za povijest književnosti hrvatske, JAZU, knj. XII, Zagreb 1933, uredio F. Fancev.
2. Ljetopis JAZU za godinu 1938/39, svezak 52, Zagreb 1940.
3. Antun Mihanović, *Rech domovini od hafznovitozi piřzanja vu domorodnom jeziku*, *Cymelia Croatica*, biblioteka pretisaka, svezak 2, SNL, Zagreb 1985.
4. Waclaw Twardzik, *Malo poznati preteča Ljudevita Gaja*, *Croatica* 22—23, Zagreb 1985.
5. Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, SNL, Zagreb 1978.

Резюме

О МИХАНОВИЧЕ ИЗ 1815-ОГО ГОДА И МИХАНОВИЧЕ ИЗ 1818-ОГО ГОДА

Хорватский поэт Антун Миханович написал в 1815 г. книжку *»Rech domovini od hafznovitozi piřzanja vu domorodnom jeziku«*, в которой защищает идею о замене латинского языка народным. Три года спустя он пишет прокламацию о желательности опубликовать эпос *»Осман«* Ивана Гундулича. В этом коротком промежутке времени проходили в хорватской общественности дискуссии о вопросах правописания, результаты которых отражаются в трактовке Михановичем некоторых вопросов графии и правописания.

В данной статье автор анализирует графические решения для отдельных фонем в каждой из двух работ. С одной стороны можно заметить различность решений и колебание в первой работе, а упрощение и последовательность в другой. С другой стороны виден значительный отход от кайкавского писания в первой работе в направлении славонского (с кайкавским субстратом) в другой.